

1

Iddo schoot wakker uit zijn droom en hapte naar adem. De nachtmerrrie had hem bijna verstikt. Hij hoorde de sussende stem van zijn vrouw, voelde haar hand op zijn borst, alsof ze zijn bonkende hart probeerde te kalmeren. ‘St... het was maar een droom, Iddo. Gewoon een droom...’

Maar het was geen droom, althans niet van de soort die andere mensen hadden wanneer ze sliepen en dingen zagen die overdag volkomen onmogelijk waren. In zijn dromen herleefde hij herinneringen, sterke herinneringen, zo levensecht als hij de gebeurtenissen ooit als kind had meegemaakt. De beelden, geluiden en verschrikkingen waren in zijn wezen geprent zoals een stylus afdrukken maakte in zachte klei. En de oven van het lijden had ze hard gebakken, zodat ze nooit konden worden uitgewist.

Hij haalde beverig adem, veegde met de hand over zijn gezicht en wiste de tranen uit zijn ogen. ‘Het spijt me, Dina,’ fluisterde hij. ‘Het spijt me...’

‘Gaat het weer?’ vroeg ze. ‘Ik maak wel iets warmes te drinken voor je.’

Hij legde zijn hand op haar arm om haar tegen te houden. ‘Nee, blijf maar in bed. Waarom zouden we allebei wakker moeten zijn?’ Hij stond op van hun slaapmat en tastte in het donker naar zijn mantel. Hij zou niet meer kunnen slapen.

Overdag kon hij de beelden die altijd als jakhalzen rond de randen van zijn bewustzijn slopen in bedwang houden door op te kijken naar de wolken aan de hemel of de perfectie te bewonderen van de kleine vingers van zijn kleinzoon, een baby nog. Maar ’s nachts, wanneer de duisternis de schoonheid van de schepping verborg, belaagden de beelden en geluiden hem. Dan sloegen en klauwden ze naar hem en

weigerden zich het zwijgen te laten opleggen. En als ze eenmaal bezig waren, beroofden ze hem van alles wat hij had bereikt, verscheurden ze de man die hij nu was en brachten hem terug tot het tien jaar oude kind dat hij was geweest toen Jeruzalem viel – hulpeloos, doodsbang, naakt, huiverend voor zijn vijanden. Er waren zevenenveertig jaren verstreken sinds hij de echte nachtmerrie meemaakte en Iddo had die jaren doorgebracht in Babylon. Hij had een vrouw, kinderen, kleinkinderen – allemaal hier geboren. Maar de wreedheden die hij in Jeruzalem had gezien, bleven even levendig bestaan als de wereld die hij elke ochtend zag. De nachtmerrie werd nooit minder of vager.

Hij wachtte tot zijn hart tot bedaren kwam en zijn ademhaling rustig werd, schuifelde naar de deur en deed die geruisloos open en dicht om de anderen in zijn huis niet te storen. Buiten, op de donkere binnenplaats, keek hij naar het vertrouwde silhouet van de lemen huizen in de buurt en de hoge staken van de dadelpalmen die langs het nabijgelegen kanaal groeiden. Hij hief zijn gezicht om te zien hoe de sterren verdwenen en weer verschenen achter de speelse nachtvolken. Zacht fluisterde hij: *‘Zie ik de hemel, het werk van Uw vingers, de maan en de sterren door U daar bevestigd, wat is dan de sterveling dat U aan hem denkt?’* De psalmen van koning David waren een ander wapen dat hij gebruikte om de jakhalzen van de angst op afstand te houden.

De verschrikking die Jeruzalem had verwoest was de straf van de Almachtige. Alle profeten hadden het gezegd. God was niet langer bij Zijn volk omdat het Hem ontrouw was geweest. Zijn tempel was verwoest, Zijn volk verspreid onder de volkeren, te midden van heidense goden. De enige hoop van Iddo en zijn gezin lag in het bestuderen van Gods wet, het vullen van zijn hart en verstand met de *Thora*, waarvan hij elk woord elke dag van zijn leven diende te gehoorzamen. Als hij de God van zijn vaderen met al zijn kracht zocht, zou Hij misschien genade betonen en naar Zijn volk terugkeren.

Hij huiverde in de koele lucht en wachtte tot de nachtelijke stilte zijn innerlijk tot rust zou brengen. Maar in plaats van de intense stilte waar hij naar verlangde, hoorde hij echo's van de geluiden uit zijn nachtmerrie: een zacht gerommel als van honderden marcherende

voeten, geschreeuw en gegil in de verte – of waren het alleen de kreten van vogels? Vele nachten had hij wakend doorgebracht, maar de geluiden uit zijn dromen waren nooit op deze manier blijven hangen. Beeldde hij zich dingen in? Hij klom via de buitentrap naar het platte dak en keek uit over de stad. In de verte dansten lichtjes als het zomerse weerlichten – maar dit kon geen weerlichten zijn. De sterrenhemel strekte zich van horizon tot horizon boven het vlakke landschap uit, en de nachtwolken waren niet meer dan kleine plukjes.

Een plotselinge beweging in de straat trok zijn aandacht en hij tuurde met half dichtgeknepen ogen in de schaduw. Zijn buurman, Mattania, stond met de handen op zijn heupen in de richting van het centrum van Babylon te kijken. Naast hem stond een tweede buurman, Joël, die net als Iddo afstamde van de tempelpriesters. Konden zij het lawaai ook horen?

Hij ging snel naar beneden en liep via de poort van de binnenplaats de straat op. De twee mannen draaiden zich om toen ze zijn voetstappen hoorden. ‘Ben je ook wakker geworden van het lawaai?’ vroeg Mattania.

‘Wat is dat? Wat is er aan de hand?’

‘We weten het niet,’ zei Joël. ‘De Babyloniërs houden vanavond een soort festival voor een van hun heidense goden, maar mijn zoon Ruben vond dat het meer klonk als marcherende soldaten.’

‘Ja... dat vond ik ook,’ antwoordde Iddo.

‘We vroegen ons af of de legers van de Meden en Perzen de stad soms hebben aangevallen,’ zei Mattania.

Joël schudde zijn hoofd. ‘Dat lukt ze nooit. De poorten van Babylon zijn zwaar versterkt en de stadsmuren zijn zes meter dik. Ze zijn onneembaar!’

Iddo herinnerde zich de omgevallen muren van Jeruzalem en hij huiverde.

‘Mijn zoon is poolshoogte gaan nemen,’ ging Joël verder. ‘We wachten op zijn terugkeer.’

Iddo bleef bij zijn burens staan en luisterde naar de geluiden in de verte. Ze praatten zachtjes met elkaar terwijl ze wachtten tot Ruben terug zou komen. Toen de jongeman eindelijk op een drafje naar huis

kwam, rood en ademloos van opwinding, stond er al een boog van roze licht boven de oostelijke horizon. ‘Dit gelooft u niet, *Abba!* Ik ben helemaal naar het plein bij de Ishtarpoort gelopen, en de straten rond het zuidelijke paleis staan helemaal vol met soldaten. Duizenden!’

‘Babylonische soldaten?’ vroeg Iddo.

‘Nee. Ze leken niet op de Babylonische soldaten zoals ik die ken.’

‘Dan is het dus een invasie!’ concludeerde Mattania.

‘Onmogelijk. Hoe zou de vijand ooit onze muren binnen kunnen dringen?’ vroeg Joël.

‘Ik denk dat ik wel weet hoe,’ zei Ruben. ‘Onderweg terug naar huis volgde ik de rivier en het water stond maar zó hoog...’ Hij gebaarde met zijn hand halverwege zijn dij. ‘De soldaten kunnen de stad onder de muren door zijn binnengelopen, met het rivierbed als toegangsweg – zoals in het verhaal in de Thora, waarin de wateren voor ons volk spleten.’

Een invasie. Zonder een woord te zeggen keerde Iddo zich om en haastte zich terug naar zijn ommuurde binnenplaats. Hij sloot de houten poort achter zich en leunde ertegenaan. Hij droomde zeker nog. Kennelijk was hij nog niet uit zijn nachtmerrie ontwaakt. Dina kon hem nu elk moment wakker schudden. Hij sloot zijn ogen en haalde langzaam en diep adem. Toen hij zijn ogen weer opendeed, was hij nog steeds op zijn binnenplaats en hoorde hij nog steeds in de verte het gedreun van marcherende voeten.

Als het geen droom was, was dit de tweede keer in zijn leven dat vijandelijke soldaten waren doorgedrongen in de stad waar hij woonde. Zijn nachtmerrie was weer werkelijkheid geworden. Hij zette een paar wankele stappen in de richting van het huis, bleef staan en liep zinloos in een cirkeltje rond, als een dier dat gevangen zat in een put. Hij moest vluchten. Hij moest ontsnappen met zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen. Misschien was het nog niet te laat. Misschien konden ze de stad via de rivier verlaten en zich verbergen in de moerassen buiten de muren. Misschien had de Almachtige de wateren alleen voor hen gespleten, zodat ze konden ontsnappen. Hij zette twee stappen en bleef opnieuw staan.

De Almachtige.

Zou Hij hen helpen? Iddo moest bidden en om Zijn wijsheid en bescherming vragen voordat ze gingen vluchten. Hij nam de trap naar het dak – nauwelijks in staat de treden te beklimmen met zijn trillende benen – en ging languit liggen, met zijn gezicht naar het westen, in de richting van Jeruzalem. ‘Gezegend zijt Gij, o Heer onze God, Koning van het heelal...’ Hij stopte. Zijn vader en grootvader hadden uitgestrekt op het binnenplein van de tempel in Jeruzalem gelegen, samen met alle andere priesters en ze hadden dag en nacht om hulp, bescherming en redding gebeden. Hun gebeden waren onbeantwoord gebleven.

‘Gezegend zijt Gij, o Heer onze God...’ begon hij opnieuw. Misschien dat het deze keer anders zou zijn en dat de Almachtige de smeekbeden van Zijn volk zou horen. Iddo en de anderen hadden alles gedaan wat de profeten zeiden: *‘Ga huwelijken aan en verwek zonen en dochters. Bid tot de HEER voor de stad waarheen ik jullie weggevoerd heb en zet je in voor haar bloei.’*

Het was precies wat Iddo had gedaan. Hij en de andere priesters hadden niet alleen geprobeerd elke letter van de wet na te leven, maar ze hadden een schild van beschermende wetten rond de Thora opgetrokken om ervoor te zorgen dat niemand ook maar de kans kreeg om een van Gods geboden te overtreden. Ze hielden de *sabbat* zo goed als ze konden, ook al ontzegden hun overweldigers hun de rustdag. Ze kwamen driemaal per dag samen om te bidden, zoals de aartsvaders hadden gedaan, en...

Iddo hief zijn hoofd. Waarom bad hij alleen? De andere mannen moesten zo langzamerhand ook wakker zijn. Hij zou de ochtendgebeden gaan houden, samen met de anderen, en daarna zouden ze gezamenlijk beslissen wat ze moesten doen. Er kwam net leven in huis toen hij naar beneden liep om zijn gebedsjaal en *gebedsriemen* op te halen. Dina zat met een handvol stro op haar knieën voor de vuurplaats en blies in de kooltjes om het vuur te laten oplaaieren. Zijn dochter Rachel – de mooie, kwetsbare Rachel – neuriede terwijl ze haar beddengoed opvouwde. Ook in de andere kamers hoorde hij gemompel en gestommel, de kamers die hij aan zijn huis had gebouwd voor zijn zonen Berechja en Hosea met hun vrouwen en

kinderen. Zijn jongste kleinzoon huilde om zijn voeding en zijn hulpeleze kreten bezorgden Iddo rillingen over zijn rug, omdat ze hem deden denken aan de kinderen in Jeruzalem die te hongerig waren geweest om te huilen. Zou het bij deze invasie weer zo gaan? Al dat lijden, al die honger?

‘Ik ga naar het ochtendgebed,’ zei hij tegen Dina.

Ze keek hem verrast aan. ‘Nu al? Anders ga je nooit zo vroeg.’

‘Ik moet met de andere mannen praten. Er is iets gebeurd, en ik weet niet zeker –’

‘Wat bedoel je? Wat is er gebeurd?’ Ze kwam overeind en keek hem met donkere, bezorgde ogen aan. Haar lange haren hingen los en waren onbedekt – Iddo moest zich bedwingen om de zachte krullen niet in zijn handen te nemen. Er was nog geen zilvergrijze haar in haar donkere lokken te zien, terwijl zijn eigen haren en baard al tien jaar eerder volkomen wit waren geworden, toen hij nog in de veertig was. ‘Is alles in orde, Iddo?’

Hij durfde haar niet aan te kijken. ‘De zoon van Joël kwam vanochtend thuis met... met nieuws. Ik moet met de anderen praten om erachter te komen wat het betekent.’

‘Wat voor nieuws?’

Hij kon het niet hardop zeggen, kon de woorden ‘vijandelijke invasie’ niet over zijn lippen krijgen. ‘Zorg er in elk geval voor dat jij en de andere vrouwen hier blijven, met de kinderen. Niemand mag de binnenplaats verlaten totdat ik terugkom. Ga niet naar de markt, de bron of de ovens...’

‘Iddo, je maakt me bang!’

‘Maak je geen zorgen,’ zei hij. Het waren holle woorden. Als het waar was wat Ruben zei, hadden ze alle reden om zich zorgen te maken. Hij wilde gaan, maar bleef even aarzelen in de deuropening, zich afvragend of hij zijn zoons moest vragen mee te gaan. Maar nee, Berechja en Hosea gingen vrijwel nooit naar het ochtendgebed – waarom vandaag dan wel? ‘Ik blijf niet lang weg,’ beloofde hij Dina. Hij had geen idee of het waar was.

De *Beit Knesset*, het huis van samenkomst, was bijna vol toen Iddo er aankwam. Het duurde niet lang voordat hij wist dat het gerucht

waar was: vreemde soldaten waren Babylon binnengevallen. Eén van Israëls oudsten – lid van de Grote Vergadering – was helemaal vanaf de andere kant van de stad naar hen toe gekomen met het nieuws. ‘De Perzen en Meden hebben het water van de Eufraat omgeleid via een kanaal ten noorden van de stad,’ vertelde hij. ‘Hun legers wachtten aan de zuidkant van de stad totdat het water laag genoeg stond om erdoorheen te waden. Daarna kwamen ze midden in de nacht onder de muren door de stad binnen.’

Het werd een paar tellen lang doodstil in de vergadering. ‘Hoe heeft dit kunnen gebeuren?’ vroeg iemand ten slotte. ‘Hoe is het mogelijk dat de koning van Babylon en zijn leger verrast zijn? Had-den ze geen wachters uitgezet? Hebben ze het niet zien aankomen?’

‘Hier heeft de Almachtige de hand in,’ antwoordde de oudste. ‘Hij beloofde dat het rijk van Babylon op een dag zou vallen, en deze nacht is dat gebeurd. De Babyloniërs hielden een feest voor hun afgoden en kregen pas in de gaten dat de Meden en Perzen waren binnengedrongen toen het al te laat was. Koning Belsassar is dood. Duizenden van zijn edelen zijn omgebracht. Darius de Meed heeft zijn koninkrijk ingenomen.’

Iddo liet zich op een van de bankjes langs de wanden van de kamer zakken terwijl iedereen door elkaar begon te praten en de lucht vervuld werd met angstige vragen.

‘Gaan die Meden en Perzen net zo moorden en plunderen als de Babyloniërs deden?’

‘Hoe kunnen we onze gezinnen beschermen?’

‘Moeten we de stad ontvluchten?’

‘Hoe kan het dat ons dit een tweede keer overkomt?’

Het waren de vragen waarvoor Iddo de kracht niet meer had om ze te stellen. De oudste vroeg met opgeheven handen om stilte. ‘Luis-ter... alsjeblijft... we wachten af wat Daniël de Rechtvaardige en de edelen van Juda erover te zeggen hebben, maar ondertussen moeten jullie allemaal teruggaan naar jullie huizen. De Babyloniërs blijven vandaag in hun huizen, en dat moeten wij ook doen. Als het tegen de tijd van het avondgebed nog rustig is in de stad, komen we hier opnieuw bij elkaar. Misschien dat we dan meer weten.’

Er speelde slechts één vraag door Iddo's hoofd toen hij vertrok: hoe kon hij zijn familie beschermen? De waarheid was dat hij het niet kon. Terwijl jongere mannen naar huis renden om deuren te barricaderen en zich voor te bereiden om hun geliefden met keukenmessen en knuppels te verdedigen, begrepen mannen als Iddo, die zich Jeruzalem herinnerden, dat ze zichzelf niet konden redden.

Dina had het ontbijt gereed toen hij terugkwam. Zijn zoons, schoondochters en kleinkinderen zaten allemaal bij elkaar in de grote, centrale kamer van hun huis. 'Wat is er aan de hand, abba?' vroeg Berechja. 'Mama zei dat u bezorgd leek en dat u gezegd had dat we allemaal binnen moesten blijven.'

Het werd stil in de kamer toen Iddo het weinige vertelde wat hij over de invasie had gehoord. Zelfs zijn jonge kleinkinderen werden muisstil. 'Wat gaat dat voor ons betekenen?' vroeg zijn zoon Hosea toen hij uitgesproken was.

'Dat weet niemand. Maar een van de oudsten van de Grote Vergadering beloofde met meer nieuws terug te komen als we voor het avondgebed bij elkaar komen. Dan horen we het. Ondertussen moeten we allemaal binnen blijven, net als de Babyloniërs.' Hij keek naar zijn vrouw, zag de angst in haar ogen en pakte haar handen vast. Hij was haar beschermer, de patriarch van de familie – en het besef dat hij haar niet zou kunnen vrijwaren van gevaar deed hem intens pijn.

'Kunnen we niet naar de bron om water te halen?' vroeg zijn dochter.

'Nee, Rachel. En we kunnen ook niet naar de markt of de ovens.'

'Maar... wat moeten we dan doen?'

'We blijven thuis, net als op de sabbat.'

'Maar als het water opdraakt, wat dan?'

'We redden het wel tot zonsondergang, Rachel.' Zijn woorden klonken scherper dan hij had bedoeld, maar haar vraag riep herinneringen op aan het lange beleg van Jeruzalem, toen de stad te kampen kreeg met een tekort aan voedsel en water. Hij kende het gevoel nog: zijn mond die droog was als zand en zijn maag die voortdurend pijn deed van de honger. Hij dacht aan al het ongedierte dat hij had gegeten in een poging zijn honger te stillen, aan het brakke water dat

zijn dorst niet had kunnen lessen. ‘We zullen de rest van de dag om genade bidden,’ zei hij, zijn zoons aankijkend. ‘Ik ben op het dak als jullie je bij me willen voegen.’ Hij legde zijn onaangeroerde brood terug, liep naar buiten en klom de trap op.

De directe omgeving en de verre stad leken verontrustend stil. Het doffe gedreun van de marcherende soldaten was eindelijk opgehouden, maar toen hij op de door de zon verwarmde tegels knielde, wist hij niet of de stilte een goed of een slecht teken was. Op een normale dag zouden hij en zijn zoons inmiddels met het werk zijn begonnen. Iddo werkte als schrijver die zakelijke rekeningen voor de Babyloniërs beheerde, hun correspondentie afhandelde en hun zendingen en handelsactiviteiten in het hele rijk in het oog hield. Zijn twee zoons hadden een eigen handelshuis dat gestaag winst had gemaakt – tot dan toe. Wie wist wat er nu zou gaan gebeuren? Maar Iddo en zijn zoons waren, net als hun voorvaderen, geboren om priesters van de ene, ware God te zijn. Als ze niet in ballingschap zouden zijn maar in Jeruzalem woonden, zouden ze offers brengen in Zijn tempel, net als Iddo’s vader en grootvader hadden gedaan, en alle geslachten voor hen, vanaf de eerste priester van Israël, Aäron. Hij kon zich de tempel van Jeruzalem nog voor de geest halen, waar hij als jongen de priesters offers had zien brengen. Hij had de geur van het geroosterde vlees geroken, hij had naar de liederen van de *Leviëten* en naar de trompetten geluisterd. Maar nu was de heilige tempel er niet meer.

Niettemin was Iddo nog steeds een priester. Zodra hij de volwassenheid had bereikt in Babylon, was hij aan zijn leertijd begonnen bij de oudere priesters, die met hem in ballingschap waren. Van hen leerde hij alle verordeningen en bepalingen, erop vertrouwend dat de tempel op een dag herbouwd zou worden, zoals de profeet Ezechiël had beloofd. ‘Het is tijdverspilling, abba,’ hadden zijn beide zoons gezegd toen zij de leeftijd voor hun eigen leertijd hadden bereikt. ‘Waarom zouden we de dode rituelen van een dode religie leren?’ Hadden ze gelijk? Waren het geloof van hun voorvader Abraham en de wetten die aan Mozes waren gegeven niet meer dan relictten uit het verleden, dood als de lichamen die de straten van Jeruzalem hadden gevuld?

Het bleef de hele dag stil in Babylon. Geen van Iddo's angstbeelden van dood en vernietiging was waarheid geworden – nog niet. 'Ga met me mee naar het huis van samenkomst om te bidden,' vroeg hij zijn zoons die avond. 'Ik wil jullie naast me hebben om het laatste nieuws te vernemen. Dan kunnen we ook samen besluiten wat we moeten doen.'

'Kunnen we niet beter nog een paar dagen wachten, totdat het stof een beetje is neergedaald?' vroeg Berechja. 'We hebben geen idee hoe onze nieuwe overweldigers zich gedragen en –'

'Nee. Je moet je kinderen een voorbeeld geven in het geloof.' Iddo gebaarde naar de oudste zoon van Berechja, Zacharia, die met zijn bijna twaalf jaar de favoriet was van zijn grootvader. Hij had zijn vaders gebedssjaal gepakt en stond ermee in zijn handen, terwijl hij naar hen keek en luisterde. 'We moeten bidden. Besef je niet hoe ernstig de situatie is?' vroeg Iddo.

'Natuurlijk wel. En ik denk ook aan mijn kinderen. Stel dat onze nieuwe, Perzische overheersers onze samenkomst verkeerd interpreteren en denken dat we een opstand voorbereiden?'

'Ik ben bereid om dat risico te nemen. Kom, het is tijd om te gaan.'

'Mag ik ook mee?' vroeg Zacharia. Voordat zijn grootvader kon antwoorden, greep Dina haar kleinzoon van achteren vast en trok hem tegen zich aan.

'Nee, Zaki. Jij blijft hier. We weten nog niet of het wel veilig is.'

Het besef dat hij zijn familie geen veilig gevoel kon geven liet Iddo's woede oplaaien. Hij zou tegen de vijand angst vechten en hem inruilen voor geloof. De Allerhoogste was met hen, niet met hun vijanden. Hij stak zijn hand uit naar Zacharia. 'Ja, je mag mee. De Almachtige zal ons beschermen.' Hij hoopte dat het waar was.

Niemand zei een woord toen Iddo met zijn zoons en kleinzoon naar het huis van samenkomst liep. Honderden mannen waren al in de zaal opeengepakt en er heerste een gevoel van opwindning in de massa. 'Wat is er aan de hand?' vroeg hij een van zijn collega-priesters. 'Wat heb ik gemist?'

'Het is *rebbe* Daniël,' fluisterde de priester. 'Hij leeft! Hij overleefde de invasie en kwam helemaal van het koninklijke paleis naar ons toe om met ons te bidden.'

Iddo's ongemakkelijke gevoel ging over in opluchting. Rabbi Daniël de Rechtvaardige stond in zeer hoog aanzien in Babylon, niet alleen bij de Joodse gemeenschap, maar ook bij de Babyloniërs en hun leiders. Als de Meden en Perzen hem hadden laten leven, was er hoop voor hem en het Joodse volk. Iddo had de legendarische man nog maar twee keer eerder gezien en hij was zielsblij dat hij er nu was, zodat zijn zoons en kleinzoon konden horen wat hij te zeggen had. Het werd stil in de zaal toen de oudere man op de *bima* stapte om te spreken.

'We hebben niets te vrezen van onze nieuwe heersers,' zei Daniël. 'Darius de Meed heeft mij gevraagd om hem te dienen zoals ik de Babyloniërs heb gediend.'

'Dus we zijn veilig?' vroeg iemand.

'Ja. We zijn allemaal veilig.'

Iddo sloot zijn ogen terwijl het nieuws een opgelucht gemompel wekte onder alle aanwezigen.

'Er is nog meer,' ging Daniël verder. 'Ik heb enige tijd gebeden en de woorden van de profeten bestudeerd en de Allerhoogste heeft mij geopenbaard dat de jaren van onze ballingschap ten einde lopen. Hij sprak door de profeet Jeremia, die zei dat we de koning van Babylon zeventig jaar zouden dienen. Zodra de zeventig jaar vervuld zouden zijn, zou Hij de Babyloniërs straffen. Meer dan drieduizend van onze overweldigers zijn omgebracht, onder wie de koning en zijn edelen. Onze ballingschap loopt dus ten einde. We zullen snel terugkeren naar Jeruzalem.'

De samengekomen menigte liet een juichkreet horen. Iddo legde een hand op de schouder van Zacharia om zijn evenwicht te bewaren. Naar huis. Naar Jeruzalem. Hij wilde graag samen met de andere mannen lofprijzingen uitschreeuwen, maar het nieuws had hem de adem benomen. Hij was bang om het te geloven, bang om te geloven in zoiets onmogelijks als de terugkeer naar Jeruzalem. En zelfs als het waar zou blijken te zijn, kon hij het dan verdragen om terug te keren naar de spookachtige ruïnes van het verleden die hij als kind had verlaten?

'Onze ballingschap begon toen koning Nebukadnessar koning Jojakim in bronzen ketenen naar Babylon bracht,' ging Daniël verder.

‘Ik maakte deel uit van die eerste groep van ballingen, zevenenzestig jaar geleden. Dat betekent dat onze zeventig jaar ballingschap bijna voorbij zijn. We moeten vandaag en elke dag bidden dat de Almachtige ons nu genade zal betonen en ons terug zal leiden naar het land dat Hij aan onze vader Abraham beloofde. Dat is wat ik hier vanavond met jullie kom doen – bidden.’

‘Hebben onze nieuwe overheersers gezegd dat we mochten terugkeren?’ vroeg iemand.

‘Nog niet – maar God heeft beloofd dat we zouden terugkeren. We hebben gedurende een zekere tijd straf ondergaan, maar de Almachtige beloofde ons terug te brengen en ons verbond met Hem te herstellen, om Zijn plan voort te zetten en de hele mensheid door ons volk te verlossen.’

Terwijl rabbi Daniël zich voorbereidde op het gebed, draaiden Iddo en de andere mannen zich naar de *Aron Ha-kodesj*, de heilige ark waarin de thorarollen werden bewaard. Daniël bad hardop, met zijn handen naar de hemel geheven, en het geloof en de overtuiging in zijn stem joegen rillingen over Iddo’s lichaam.

‘Heer, grote en geduchte God, Die Zijn beloften nakomt en trouw is aan wie Hem liefhebben en doen wat Hij gebiedt; wij hebben gezondigd en ons misdragen. Het kwaad dat over ons gekomen is, staat al beschreven in de wet van Mozes, maar wij hebben niet naar de Heer, onze God geluisterd. Nu dan, Heer, onze God, Die Uw volk met krachtige hand uit Egypte hebt weggeleid, niet omdat wij rechtvaardig zouden hebben gehandeld leggen wij onze smeekbeden aan U voor, maar omdat Uw barmhartigheid groot is. Heer, luister naar ons! Heer, vergeef ons! Heer, verhoor ons gebed! Wacht niet langer en grijp in, mijn God, ook omwille van Uzelf, want Uw naam is verbonden aan Uw stad en aan Uw volk.’

De gebeden gingen tot laat op de avond door en tegen de tijd dat ze eindigden konden Iddo’s benen hem nauwelijks meer naar huis dragen. Maar zijn zorgen waren van zijn schouders getild, alsof ze samen met zijn gebeden waren opgestegen. ‘Zie je wel, Zacharia? Het ergste is nu voorbij,’ zei hij toen ze door de poort naar hun binnenplaats liepen. ‘Maar we moeten doen wat rabbi Daniël ons zei en

blijven bidden. De Almachtige heeft beloofd dat Hij onze zonden zal vergeven en ons land zal herstellen als wij ons voor Hem verootmoedigen en bidden. We zullen terugkeren naar Jeruzalem en –’

Berechja pakte zijn vaders arm vast en hield hem tegen voordat hij het huis binnenliep. ‘Abba. U gelooft toch niet werkelijk dat we naar Jeruzalem zullen terugkeren?’ vroeg hij zacht.

‘Natuurlijk wel! Je hebt gehoord wat rabbi Daniël zei. De Almachtige heeft het door Zijn profeten beloofd.’ Iddo keek naar zijn jonge kleinzoon die hij graag van deze waarheid wilde verzekeren, maar de vader van de jongen knikte naar de deur.

‘Ga naar binnen, Zacharia. Je grootvader en ik blijven nog even hier.’ Hosea bleef ook buiten staan en Iddo zag dat zijn zoons bezorgde blikken wisselden.

‘Luister, abba. Het is onzinnig om te geloven dat we toestemming zullen krijgen om terug te keren,’ zei Hosea. ‘Slaven worden nooit vrijgelaten, en ballingen keren nooit terug naar hun land van herkomst.’

‘De slaven werden bevrijd onder Mozes,’ antwoordde Iddo. ‘Dat moet toen even onmogelijk hebben geleken als nu.’

‘En wie zal de moed opbrengen om deze nieuwe “farao” te benaderen en te eisen dat hij ons vrijlaat?’ vroeg Berechja.

‘Misschien zal de Almachtige rabbi Daniël sturen om –’

‘Om wat te doen? Kan hij wonderen verrichten zoals Mozes deed? Zal God plagen zenden en duisternis om het leger van die veroveraars ervan te overtuigen dat ze ons moeten laten gaan? U gelooft al die verhalen toch niet werkelijk, is het wel?’

Iddo kon geen antwoord geven. Wat zo geloofwaardig had geleken toen hij in het huis van samenkomst had gebeden, leek absurd nu hij geconfronteerd werd met de twijfels van zijn zoons.

‘Abba, u zou als geen ander moeten weten dat het gebed geen magische formule is. De Allerhoogste doet niet wat wij vragen. Als Hij dat zou doen, zouden we nog steeds in Jeruzalem wonen en offers brengen in de tempel, en niet hier in Babylon verblijven.’

‘Maar de Allerhoogste moet ons thuisbrengen,’ zei Iddo. ‘Als ons volk hier blijft, zal ons geloof uitsterven. Ik zie het elke dag stukje

bij beetje gebeuren. Hoe kunnen wij overleven als we hier blijven, omringd door heidenen met hun verdorven praktijken? We zullen net zo worden als zij.'

'Maar ons geloof is niet uitgewist, abba, het bleef bestaan – zelfs hier.'

'Waarom beoefenen jullie het dan niet? Jullie gaan vrijwel nooit met me mee om te bidden of de Thora te bestuderen.'

'Er is een verschil tussen rituelen en geloof,' merkte Berechja op. 'Dat ik niet driemaal per dag met de andere mannen samen bid, betekent niet dat ik niet geloof.'

'Maar gaan jullie met ons mee nu onze leiders ons hebben gevraagd om samen te komen en te bidden voor onze vrijheid? Geloof je in de beloften van de Allerhoogste?'

Berechja gaf geen antwoord, maar Hosea sprak voor hen beiden. 'Wij denken dat onze leiders er verkeerd aan doen om hoop te wekken bij iedereen, terwijl de waarheid is dat we nooit toestemming zullen krijgen om terug te keren. Het zal niet gebeuren.'

'Genoeg! Ik wil geen woord meer horen!' Iddo rukte zijn arm los en klom alleen de trap op naar het dak om te gaan bidden.

Hij wist dat het zijn fout was dat zijn zoons niet geloofden. Toen ze nog jongens waren, was Iddo's eigen geloof te zwak geweest om het gewicht van hun twijfels en vragen te kunnen dragen. En nu waren ze volwassen mannen die zich meer bezighielden met de wereld die ze voor hun ogen zagen dan met de ongeziene wereld van geloof en gebed.

Maar hij zou zijn kleinzoon Zacharia opvoeden in het geloof. Van nu af aan zou hij alles goed doen. Misschien dat de Almachtige dan hun gebeden zou verhoren en een einde zou maken aan de ballingschap van Zijn volk.